

FILOZOFIA V SÚČASNOM SVETE

(ÚVAHA NA MARGO XX. SVETOVÉHO FILOZOFICKÉHO KONGRESU,
BOSTON, USA, 10.-16. 8. 1998)

FRANTIŠEK NOVOSÁD, Filozofický ústav SAV, Bratislava

EMIL VIŠŇOVSKÝ, Kabinet výskumu sociálnej a biologickej komunikácie SAV, Bratislava

Nevedno, ako by vyzerali dejiny filozofie nášho storočia, keby ich autori mali k dispozícii len materiály svetových filozofických kongresov - ich história sa začala písať v roku 1900 v Paríži a do r. 1937 sa konalo deväť takýchto "medzinárodných" kongresov; nasledujúce kongresy od r. 1948 boli potom už "svetové", ich organizátorom je Medzinárodná federácia filozofických spoločností (FISP) - a z nich by sa mali rekonštruovať základné trendy, odlíšiť dôležité od nedôležitého, trvalo pôsobiace od náhodnej intelektuálnej módy. Je fakt, že ani na jednom z týchto kongresov nevystúpili filozofi ako E. Husserl, M. Heidegger, L. Wittgenstein alebo J. Dewey, hoci práve ich mnohí (a nie neprávom) označujú za najvýznamnejších filozofov nášho storočia. Práve ich mená - najmä meno M. Heideggera - sa najčastejšie spomínali či už v názvoch, alebo v samotnom obsahu príspevkov aj na tom ostatnom, bostonskom kongrese v auguste tohto roku. Rovnako však i tu chýbali napríklad H.-G. Gadamer, P. Ricouer, J. Habermas, J. Derrida či R. Rorty. A tak "hviezdnu" zostavu v Bostone (doplnenú o K.-O. Apela a S. H. Nasra, reprezentujúcich špičku nemeckej, resp. iránskej filozofie) predstavovali anglo-americkí filozofi, ktorí už tiež majú svoje miesto v známej Schilppovej a Hahnovej knižnej edícii *The Library of Living Philosophers*: W. V. O. Quine, D. Davidson, P. F. Strawson a M. Grene. Ich spoločné vystúpenie v rámci okrúhleho stola, kde sa všetci (s výnimkou zdržanlivého Quina) vyjadrovali k otázke "Čo nás naučila filozofia v 20. storočí?", patrilo k najpôsobivejším a bolo nepochybne jedným z vrcholov celého kongresu bez ohľadu na to, že ich odpoveď na túto otázku vyznieva skôr negatívne: filozofia 20. storočia nás poučila o svojich limitoch a o tom, do čoho by sme sa už ako filozofi vari nemali púšťať, pretože mnohé naše tradičné problémy (vedomie, hmota, čas, priestor) lepšie rieši veda. To, čo nám "zostáva", sú Wittgensteinove a Heideggerove témy: jazyk (komunikácia) a ľudské bytie (život), hoci Američania by k tomu nepochybne dodali Deweyove témy: rekonštrukciu kultúry a komunity. Je to málo na naplnenie zmysluplného filozofického programu?

Husserl zrejme nebol (a stále nie je) jediný, kto od filozofie očakával príliš veľa, keď v známej pasáži §2 *Karteziánskych meditácií* napísal: "Máme síce ešte filozofické kongresy - filozofi sa schádzajú, filozofie, bohužiaľ, nie. Tým chýba jednotný duchovný priestor, v ktorom by mohli pre seba existovať, vzájomne na seba pôsobiť." F. M. Quesada z Peru ako úradujúci prezident FISP sa pokúsil tento "jednotný duchovný priestor" vymedziť ako akúsi "filozofickú racionalitu", keď svoj otvárací prejav v Bostone zakončil celkom v duchu modernistického optimizmu - čím akoby predznačil celkové o-vzdušie, v ktorom sa niesol celý kongres -, keď povedal, že verí vo filozofiu a jej budúcnosť, lebo verí v ľudský rozum. Jedným z hlavných znakov filozofie 20. storočia

je však rozpad na takmer neprehľadné množstvo škôl a školičiek, prúdov a smerov, disciplín a subdisciplín a ich neo- či post- variantov. To, čo Husserl považoval za príznak degenerácie filozofie - navonok ľahostajnú koexistenciu rozmanitých filozofických iniciatív vedľa seba - musíme my dnes považovať už za normálny stav, ktorý zaiste nie je až taký tragický; aká-taká komunikácia medzi rozličnými stanoviskami je normálnou súčasťou "prevádzky" filozofie, dokonca filozofické kongresy sú jej koncentrovaným vyjadrením. Široká škála vedľa seba existujúcich ideí nie je argumentom proti kongresom, len pokusom o určenie ich miesta v "dejinách". (Nech je nám, filozofom, však náplasťou na naše rany, že dnes sa do neprehľadnosti rozvíja už nielen filozofia, ale aj špeciálne vedy a program svetového kongresu matematikov či sociológov je zrejme rovnako neprehľadný ako program svetového kongresu filozofov.)

Načo je teda dobré stretávanie a vzájomná komunikácia filozofov? Načo je dobrý taký svetový kongres? Je nepochybne dosť takých, ktorí od takéhoto "veľtrhu ideí" očakávajú až príliš veľa (nezakrývajme, že najmä v tých regiónoch filozofickej mapy sveta, ktoré nezaberajú na nej až také veľké plochy); na druhej strane je dosť aj takých, ktorí ho pokladajú skôr za spoločenskú (či už zmysluplnú, alebo nepotrebnú) než za intelektuálnu udalosť. Okrem tých prvých, pre ktorých bol bostonský kongres zbytočne "príliš ďaleko a vysoko" (symbolické je zrejme i to, že neprebíhal na pôde univerzity, ale uprostred obchodného centra Bostonu, v kongresových sálach hotelového komplexu prepojeného pasážami obchodov s luxusným tovarom), vieme teda aj o takých, ktorí si dovolili nad ním povznesene mávnuť rukou (že by pre nich nebolo zaujímavé ani nakupovanie v spomínaných pasážach?) alebo odbaviť ho poznámkou, že skutočná filozofia sa robí v samote a tichu pracovne, nie na kongrese. Treba však povedať, že filozofia je dnes "luxusom" len v chudobných krajinách, kým v bohatých sa snaží zbaviť imidžu ezoterickosti a čohosi, čo je tu len pre niekoľkých povolaných (príkladom nech je nové hnutie tzv. filozofického poradenstva, ktoré sa prepracovalo aj do viacerých sekcií v programe kongresu). Veď v amerických (ale už aj slovenských) kníhkupectvách dostať úvod do Heideggera, postmodernizmu či Wittgensteina vo forme komiksov.

Pokúsme sa však zaujať triezvy prístup: aj keď svetový kongres v Bostone nemusel byť práve tým najreprezentatívnejším defilé toho najlepšieho, k čomu sa súčasná filozofia dopracovala, bol nepochybne užitočným fórom, z ktorého sa dal čítať (hoci len s enormným vypätím) obraz súčasnej filozofie. Účastník tu mohol načerpať množstvo korigujúcich podnetov o stave a smerovaní svetovej filozofie (ak čosi také ako svetová filozofia existuje) a dozvedieť sa o dianí vo filozofii v iných krajinách, dostať sa do kontaktu s filozofmi napr. z Afriky, s ktorými sa už zrejme nikdy nestretne (iba ak na ďalšom takomto kongrese). Kongresy sú preto ilustráciou konfigurácie práve pestovanej a používanej filozofie.

Obraz svetovej filozofie je dnes naozaj veľmi pestrý, pripomína vlastne ono jamešovské "pluralistické univerzum". Filozofia súčasnosti sa rozvíja na pozadí rozličných inštitucionálnych foriem existencie (a zrejme aj preto jej reprezentantom až tak veľmi netrčala slama z nohavíc, keď sa mali pohybovať v spomínanom luxusnom centre Bostonu). Jadro ešte stále tvoria univerzity, kde sa filozofia pestuje ako odbor a zároveň ako predmet vyučovania. Popri tom je však filozofia už dávnejšie súčasťou reflexie špeciálnych vied (matematiky, vied o prírode, o človeku a spoločnosti) a pestuje sa ako ich

súčasť, ba analogicky sa podieľa aj na existencii umenia. Veľmi často je takmer neodmysliteľnou súčasťou procesu prípravy na umeleckú tvorbu či samotnej tejto tvorby, a to čím ďalej, tým viac a bezprostrednejšie nielen v literatúre (pripomeňme len svetový úspech Gaarderovho románu *Sofiin svet*), ale aj v ostatných formách umenia, najmä v tých, ktorých hlavným výrazovým prostriedkom je vizuálny obraz (Deleuzove práce o filme či Baudrillardove o televízii reflektujú súčasnú fascináciu týmito fenoménmi). Nemožno teda zabúdať ani na to, ako sa filozofia dnes podieľa na formovaní mediálnej sféry. Nakoniec, najvýznamnejšie fórum, kde sa dnes prezentuje filozofické poznanie, nie sú filozofické časopisy, a už vôbec nie knihy renomovaných vydavateľstiev, ale sobotné prílohy veľkých svetových novín. Filozofia na sklonku nášho storočia sa začína znovu "otvárať svetu", t.j. ostatným formám kultúry a spoločenského života, preniká do oboch ich sfér - verejnej i súkromnej, začína sa väčšmi zaujímať o to, čo je zaujímavé pre ostatných ľudí, nielen pre filozofov, a tak sa chce stať znovu zaujímavou aj pre nich. To je nepochybne jeden z trendov, ktorý bolo na bostonskom kongrese cítiť, a to nielen zo strany amerických pragmatistov. A to napriek tomu, že jadro účastníkov tvorili akademickí filozofi - veď aj univerzitná filozofia či filozofia ako profesia stále tvorí jadro, okolo ktorého sa sústreďujú všetky ďalšie formy "filozofickej praxe". Obavy zo "straty čistoty" a z difúzie filozofie do ostatných sfér kultúry sú zrejme zbytočné, pretože sebadefinícia filozofie už dávno nie je čisto akademickou záležitosťou a súvisí so sebadefiníciou súčasného ľudstva ako celku. Treba vziať na vedomie fakt, že filozofia sa dnes pestuje aj bez svojho imanentného inštitucionálneho zakorenenia, ba možno práve tu sa vracia k svojej pôvodnej antickej definícii ako "láske k múdrosti". Snáď by sme ako akademickí filozofi mali tomuto trendu skôr vyjsť v ústrety, nie sa mu obracať chrbtom a vidieť v ňom prejav "nekalej" konkurencie alebo ideového "dumpingu".

Priblížiť dianie na bostonskom kongrese a pokúsiť sa zachytiť jeho výsledky znamená riešiť niekoľko gnozeologických, ba možno aj ontologických problémov.

Po prvé, kongres nebol len obyčajnou konferenciou, na aké sme všetci zvyknutí. Bolo to skutočne "mamutie" podujatie, akým ho americkí organizátori aj chceli mať (kvôli nemu založili ad hoc akciovú spoločnosť "American Organization Committee, Inc."). Vopred sa registrovalo vyše 3 000 účastníkov, ďalší sa však mohli zaregistrovať počas jeho priebehu hoci len na jediný deň a neustále prichádzali a odchádzali. Štruktúru kongresu tvorili okrem úvodného a záverečného ceremoniálu:

- * plenárne zasadnutia (1. Zdroje a filozofické koncepcie "Paideia", 2. Filozofia a budúcnosť výchovy, 3. Filozofická výchova a kultúrna diverzita, 4. Paideia, sociálna spravodlivosť a ľudské práva);

- * vybrané sympóziá (1. Ideály osvietenstva a ich dedičstvo, 2. Čo je a čo nie je pragmatizmus, 3. Súčasný výzvy etike, 4. Globálny program pre vyučovanie filozofie, 5. Veda a humanistika);

- * 45 klasických i neklasických sekcií od metafyziky cez filozofiu športu a filozofiu pre deti až po filozofiu interpretácie;

- * nespočetné množstvo okrúhlych stolov, vyžiadaných prednášok, interkultúrnych stretnutí a zasadnutí najrozmanitejších filozofických spoločností a spolkov, národných i medzinárodných: od známejších ako napr. *International Society for Value Inquiry*, *The*

World Institute for Advanced Phenomenological Research and Learning, Institut Internationale de Philosophie a Fourth International Jaspers Conference, International Association of Women Philosophers, Philosophy of Education Society of Great Britain, ktoré rokovali takmer nepretržite, cez klasické ako International Hobbes Society, Leibniz Gesellschaft, Hegel Society of America, Society for the Philosophical Study of Marxism, John Dewey Society, Bertrand Russell Society atď. až po celkom netradičné, napr. *Society for the Philosophic Study of the Contemporary Visual Arts, Philosophic Society for the Study of Sport, Society for the Anthropology of Consciousness, International Society for Universalism, Radical Philosophy Association, Society for Philosophy of Creativity, The Association for the Advancement of Philosophy and Psychiatry, Computing and Philosophy, American Society for Philosophy, Counseling and Psychotherapy* atď. či exotické ako *International Society for African/African Diaspora Society, Japanese Society for the Study of Philosophical Materialism, Committee on the Status of Native American Philosophy*; alebo "globálne", s veľkolepými názvami, napr. *Foundation for Social Progress, International Philosophers for Peace and the Elimination of Nuclear and Other Threats to Global Existence, Concerned Philosophers for Peace, Global Dialogue Institute*; a napokon také, ktoré sa v programe vynímali veľmi zvláštne, napr. *European Forum of Good Clinical Practice, International Institute for Field-Being*;

* sekcie posterov, pritom každá so svojím vlastným a veľmi bohatým programom.

Americkí organizátori teda otvorili brány a umožnili účasť na kongrese všetkým záujemcom, ktorí vyhovelí kritériám výberu príspevkov (a zaplatili si pobyt). Okrem toho počas kongresu sa konalo Valné zhromaždenie FISP, pre účastníkov bol vopred na každý deň pripravený aj neformálny program (výlety, exkurzie, recepcie), v samostatnej miestnosti nazvanej "Cyber Cafe" bežala filozofia na Internete, takže ak k tomu prirátame, že kongres bol vlastne jedinečnou možnosťou vypočuť si prednášky celej plejády prítomných vynikajúcich či zaujímavých filozofov (za všetkých spomeňme mená ako J. Searle, D. Dennett, J. Hintikka, R. Brandom, E. Craig, A. Danto, A. Etzioni, A. MacIntyre, A. Kenny, M. Nussbaumová, J. Passmore, A.-T. Tymieniecka, M. White, W. Welsch, C. West), tak sa niet čo diviť, že na nejaké osobné stretnutie, rozhovor, nadviazanie kontaktov či spolupráce už nezostávalo veľa času ani síl. a to sme ešte zabudli na neprehľadné množstvo letáčikov, oznamov, "calls for papers", prospektov atď. z oblasti "filozofického biznisu", ktoré sa ponúkali všade naokolo na stoloch a paneloch, či na prezentáciu produkcie všetkých hlavných anglo-amerických (poskromne a v úzadí nemeckých a francúzskych) vydavateľstiev filozofickej literatúry i časopisov, ba aj CD-ROM-ov. Tu dominovalo vydavateľstvo *Routledge* s jeho čerstvo vydanou 10-zväzkovou *Encyklopédiou*, ktorá by sa mala stať nevyhnutnou príručkou pre všetky súčasné i budúce generácie filozofov pre nasledujúce polstoročie (aspoň tak to ohlasovala masívna reklama na túto encyklopédiu, ktorá sa takmer stala logom kongresu).

Po druhé, účastníci dostali hneď po príchode kvalitne vytlačený program kongresu na 90 stranách formátu A4, ako aj abstrakty prijatých referátov dokonca na vyše 200 stranách rovnakého formátu. Orientácia v týchto materiáloch si však vyžaduje skutočné štúdium. Celkový obraz o intelektuálnom prínose si budeme môcť vytvoriť, až keď budú uverejnené plné texty všetkých vyžiadaných, ako aj výber z ostatných prednesených prednášok (na rozdiel od bežného zvyku na iných konferenciách tu svoje texty

prekvapujúco takmer nikto neposkytoval poslucháčom v plnom znení). Aj tieto *Proceedings* však budú mať niekoľko zväzkov, z ktorých prvé budú k dispozícii najskôr v lete 1999; budeme si ich môcť zakúpiť v tvrdej väzbe od vydavateľa *Philosophy Documentation Center* v Bowling Green, Ohio, USA (<http://www.bgs.edu/pdc/>).

Po tretie, hlavná téma kongresu znela *Paideia: Filozofia ako vychovávateľka ľudstva*. V rámci tejto témy sa reflektovala edukačná (kultivačná, civilizačná) rola a funkcia filozofie, autori príspevkov sa vyrovnávali s klasickým antickým konceptom *paideia* (u Sokrata, Platóna, Aristotela), niektorí rečníci hlásali návrat k nemu, ozývali sa však aj skeptické hlasy, pochybujúce o takomto projekte, ba dokonca kritické hlasy, žiadajúce jeho zásadnú revíziu. Napriek tomu, že k hlavnej téme kongresu sa uskutočnili 4 plenárne zasadnutia a odznela vyše stovka ďalších príspevkov, v ktorých sa termín "*paideia*" skloňoval a časoval vo všetkých možných variantoch (od Platóna po Rortyho či od Konfucia po Deweya alebo od filozofie výchovy v Južnej Afrike po filozofiu výchovy v súčasnom Rumunsku), napokon v celkovej záplave ostatných, nemenej zaujímavých vystúpení, sekcií a diskusií sa ukázalo, že išlo len o leitmotív, ktorý bol síce príťažlivo zvolený, ale nevynikol a nestal sa centrom celej problematiky kongresu. Veď napríklad len v prvý deň, povedzme medzi 14.00-15.50 odznelo 99 vystúpení na 29 sympóziách. Medzi nimi boli sympóziá *Kant, paideia a osvietenstvo v súčasnosti*, *Feministické prístupy k esencializmu*, *Filozofický materializmus v Japonsku*, stretnutie Russellovej spoločnosti, *Filozofické témy vo filme*, Filozofická spoločnosť pre štúdium športu, kde napr. S. Easson z Veľkej Británie hovoril na tému *Šport má byť pre ľudí*, D. Hemphil z Austrálie o ontológii Cybersportu a S. Loland z Nórska o ludickej racionalite ako o umení umiernenosti. Ako si vybrať, keď dokonca paralelne prebiehali sekcie s takmer identickým zameraním? Alebo keď v ten istý deň medzi 18.00-19.50 bolo na programe okrem iného súčasne sympóziom o slobodnej vôli, o situácii vo filozofii v Strednej Európe, okružle stoly o osobnej identite, o filozofii v službách ľudstva, o metafilozofii, kde M. Nussbaumová a W. Welsch diskutujú o tom, či je filozofia záležitosť národnej kultúry alebo je v nej aj čosi internacionálne, v inej sekcii A.-T. Tymieniecka hovorí o tvorbe života ako o svojej novej kultúrnej paradigme, v ďalšej S. Worth z USA o hudbe, emóciách a jazyku, ešte v ďalšej Ch. Andreou o obhajobe Marxovho prístupu ku kapitalistickému vykorisťovaniu a na zasadnutí Nietzscheho spoločnosti M. Clark z USA hovorí o Nietzsche a demokracii. Sú to len maličké vzorky na ilustráciu priebehu kongresu a keď si uvedomíme, že takto prebiehal kongres od 9.00-22.00 počas šiestich kongresových dní, začneme tušiť, čo je to "filozofický Babylon" alebo "labyrint ideí"; orientovať sa v ňom a načrtnúť reprezentatívny obraz kongresu sa zdá byť takmer nemožné. Skutočne to vyvoláva dojem, že organizátori buď precenili perceptívne možnosti individuálneho účastníka (s akokoľvek širokými filozofickými záujmami a dobrou fyzickou kondíciou), alebo sa spoliehali na vysokú selektívnosť a úzku špecializáciu každého účastníka kombinovanú s vysokým stupňom ignorancie voči všetkému ostatnému, prípadne na mnohopočetnosť delegácií z jednotlivých krajín. To posledné, samozrejme, v prípade našej slovenskej účasti nemohlo platiť - na rozdiel od americkej, ázijskej či africkej (aby sme zostali len pri kontinentoch) alebo hoci ruskej. Rusí filozofi totiž pochopili tento kongres ako prestížnu záležitosť, ako súčasť zápasu o prinavrátenie Ruska na filozofickú mapu sveta, takže ich zastúpenie predstavovalo

vari aj masívnu stovku alebo ešte väčšie číslo. Hoci ruština bola tradične (popri angličtine, nemčine, francúzštine a španielčine) jedným z oficiálnych jazykov kongresu a ruských filozofov všetci, najmä domáci organizátori prijímali gentlemansky, zostáva otvorenou otázkou, či išlo o čosi viac než o gesto pohostinnosti. Tak sa stalo, že z ruských filozofov dostali priestor na väčších fórach len V. Lektorskij, V. Stepin a N. Avtonomova, zato výrazná bola participácia ruských filozofov na sekciách metafyziky, epistemológie, filozofie vedy a filozofie človeka. Určitý záujem o "východoeurópsku filozofiu" (mienila sa tým však väčšinou znova len ruská filozofia) tu teda bol, pretože niekoľko sympózií bolo venovaných špeciálne tejto tematike, ba organizátori ich dokonca situovali do väčších sál, napokon sa však ukázalo, že okrem západných referujúcich ("udeľujúcich rozhrášenia" svojim ruským kolegom) boli prítomní iba tí, o ktorých sa hovorilo, aj to zväčša predstavitelia staršej a strednej generácie (reagujúci prevažne v duchu "už budeme dobrí"), kým mladších ruských filozofov zrejme otázky typu "Ako to vlastne bolo?" už ani veľmi nezaujímajú.

Z ostatných východoeurópskych krajín sa zúčastnili viacerí filozofi z Ukrajiny, ale aj z Bulharska a z Rumunska. Zo stredoeurópskych krajín bola najpočetnejšie zastúpená poľská filozofia (dvoma až troma desiatkami filozofov), menšia bola delegácia rakúskych a ešte menšia českých filozofov (na čo mali asi naši západní susedia svoje dôvody), prítomných bolo niekoľko filozofov z Maďarska a zastúpenie v programe malo aj Slovinsko, ale už nie Chorvátsko ani Srbsko. Zo Slovenska sa okrem autorov tejto úvahy kongresu aktívne zúčastnil Vasil Gluchman z Prešovskej univerzity, ktorý v sekcii o ľudských právach predniesol príspevok s názvom *Humanity and Moral Rights* a Pavel Fobel a Daniela Fobelová, ktorí v sekcii *Komparatívna filozofia* predniesli spoločný príspevok *The Idea of Order and Harmony in Philosophical Aesthetical Reflections*. Emil Višňovský vystúpil v sekcii filozofie vedy s príspevkom v spoluautorstve s V. Černíkom a J. Viceníkom na tému *Historical Types of Rationality* a viedol posterovú sekciiu *The Idea of Philosophical Counseling, or On the Pleasures and Uses of Philosophy* (okrem toho reprezentoval Slovenské filozofické združenie na Valnom zhromaždení FISP). Abstrakty našich účastníkov kongresu sú publikované v oficiálnom zborníku. Ich prezentácie boli prijaté so štandardnou reakciou: na každej bolo prítomných 10 a viac poslucháčov (musíme poznamenať, že niektoré sekcie mali problém vôbec sa zísť) a vyvolali diskusiu. Celkove sme nadobudli dojem - v porovnaní s úrovňou iných príspevkov - že slovenskí filozofi dokážu odborne komunikovať s hocikým na svete, škoda len, že naša účasť nebola väčšia a nemohli sa prezentovať aj niektorí ďalší. Predpokladáme, že lepšou príležitosťou bude 2. kongres Slovenskej filozofie v septembri 2000, ktorý SFZ pripravuje so širšou medzinárodnou účasťou a ktorý by sa mohol stať aj prípravou na nasledujúci svetový kongres.

Bostonský kongres poskytol pochopiteľne aj viaceré podnety na úvahy o súčasnosti a perspektívach našej filozofie v kontexte s filozofiou svetovou. Dnes filozofia na Slovensku žije, prijala nové impulzy, hľadá (a aj nachádza) svoju novú identitu a nie je, zdá sa, na tom horšie než filozofia kdekoľvek inde na svete. Niektorí z filozofie síce odišli, iní sa ako filozofi po roku 1989 do nej znova vrátili, resp. sa im podarilo presvedčiť samých seba, že sa "znovu narodili", objavujú sa nové mená, nové témy, nové práce. Filozofi na Slovensku stále zápasia skôr s nefilozofickými (materiálnymi, technickými,

informačnými a manažérskymi) problémami, ktoré odvádzajú od vlastnej filozofickej práce a niekedy si vyžadujú dosť času a energie. Teraz, keď sa dá filozofovať, je asi verejným tajomstvom, že niektorí filozofujú len na čiastkový úväzok (a lepšie na tom nie sú ani tí, čo majú viacero filozofických úväzkov na niekoľkých univerzitách). Ponechajme však zatiaľ bokom osobnú existenčnú situáciu každého z nás, pretože tu nemieňime agitovať za "filozofické odbory" a vezmime si napríklad situáciu v zabezpečení potrebnými zdrojmi informácií, literatúrou a časopismi. Kým vo vyspelých západných krajinách má každý negraduovaný študent prístup k všetkým zdrojom filozofickej kultúry, u nás je situácia ešte stále taká, že mnohé časopisy do našich knižníc vôbec nechodia, o tom, aké knižné tituly vychádzajú v zahraničí, vie len ten, kto sa tam dostane na študijný pobyt alebo na konferenciu (a takých je stále mizivé percento), a, samozrejme, to, čo vonku načerpá alebo čo si prinesie, vytvára preňho ak už nie monopol, tak aspoň konkurenčnú výhodu oproti ostatným kolegom. Stále sa bežne naháňame za xeroxmi a pomaly nevieme, čo je pôžitok z čítania pekne viazanej knihy (máme na mysli zahraničnú odbornú literatúru). Spomínaná výstava knižnej produkcie niekoľkých desiatok anglo-amerických vydavateľstiev mohla účastníkom, najmä tým, ktorí s touto produkciou neprichádzajú do kontaktu každodenne, podať obraz o tom, že je to celkom úspešný biznis, neoddeliteľná súčasť filozofického života Západu. Môžeme si síce povedať, že dnes už píše každý, kto má textový editor, že vychádza príliš veľa kníh, že nemožno čítať všetko, že si treba vyberať, že všetko podstatné už aj tak bolo povedané a napísané - ak nie u Platóna, tak u Hegela či Heideggera atď. Nič z toho nás však nezabavuje potreby i povinnosti čítať, premýšľať a písať - veď v tom spočíva naša filozofická profesia. A na to potrebujeme vedieť, aké knihy vychádzajú, čítať práce svojich kolegov (aj našich slovenských), diskutovať o nich a pod. Žiaľ, často ešte musíme vydávať viac energie na to, aby sme zistili, ako sa k práci (zahraničnej, niekedy však aj domácej), ktorú chceme čítať, dostať. Riešenie zaiste existuje: nájsť fondy na budovanie knižných fondov a zlepšenie našej vzájomnej komunikácie. Nakoniec, filozofia je stále ešte inštitucionálne pestovaným odborom.

Aby sme získali základný prehľad o stave súčasnej svetovej filozofie, musíme napr. pracovať so spomínanou veľkou *Encyklopédiou filozofie* vydavateľstva Routledge ako s niečím samozrejým. Internet je síce úžasne masívny nástroj, kde dnes nájdeme okrem prebiehajúcich diskusií, množstva adries jednotlivých filozofických pracovísk i filozofov s ich materiálmi a textami aj celé texty základných filozofických diel, ba cez internet možno aj nakupovať filozofické knihy, ale kto zo slovenských filozofov a ako to využíva (vrátane tvoriacej sa stránky SFZ)? Obmedzenia a prekážky môžu byť, pravda, technické i jazykové, faktom však je, že bez internetu a ďalších technologických médií nebudeme môcť ďalej pracovať ani vo filozofii. Bostonský kongres venoval tomuto problému značnú pozornosť (napr. v samostatnej sekcii *Filozofia a technológia*) a dal v tomto smere celkom jednoznačné podnety. Ďalej, dnes je faktom, že spomínané *Philosophy Documentation Center* v Bowling Green (Ohio, USA) má najúplnejšiu databázu, ktorá mapuje celú svetovú filozofiu, a ten, kto nefiguruje v známom *Philosopher's Index*, vo filozofii ako keby nebol. Kto však má dnes u nás prístup napr. k časopiseckej bibliografii, ktorú vydáva toto centrum? Kto s ňou pracuje? Môžeme si, samozrejme, povedať, že sa nebudeme "naháňať za svetom" a že môžeme pestovať

svoju provincionálnu filozofiu na periférii a vo vlastných "dolinách", "za horami, za dolami". Môžeme si povedať, že poslaním našej filozofie nie je prispievať do pokladnice svetovej filozofickej komunity, ale že sa máme ako filozofi osvedčiť tu doma, vo vzťahu k našej národnej komunite - ako filozofi alebo ako jej "organickí intelektuáli". Takéto národno-kultúrne poslanie tu nepochybne máme a v tomto zmysle viacerí aj na kongrese vystúpili, napr. aj u nás známy W. Welsch: filozofia je totiž vždy akosi ukotvená v národno-kultúrnej identite, je to vždy filozofia buď grécka, nemecká, slovenská alebo nejaká iná atď.; zároveň však filozofia tým, že kladie svoje filozofické otázky (aj tým, ako ich kladie), presahuje hranice národnej kultúry a je v nej zároveň aj niečo "internacionálne". Ako inak by filozofi, ktorí hovoria úplne odlišným jazykom (napr. nemeckým a slovenským) mohli spolu hovoriť? Oni však spolu hovoria, pretože hovoria o tom istom probléme, napr. probléme podstaty filozofie či o kultúrnej identite. A ďalej, môže si slovenský filozof, ktorý pracuje na hocikakej téme, napr. na téme sociálneho poriadku, racionality alebo mysle, dovoliť ignorovať to, čo o jeho téme hovoria americkí či francúzski kolegovia? Je zrejmé, že filozofia a filozofovanie nie sú uzamknuté do hraníc nejakého národného jazyka.

Jazykom svetovej filozofickej komunity je však dnes nesporne angličtina, a to oveľa viac americká než "oxfordská". To však neznamená, že by sme sa mali odvrátiť od filozofickej produkcie menších jazykových spoločenstiev. To, samozrejme, prináša ďalšie otázky, ktoré kongres reflektoval, ba na niektorých zasadnutiach prepukli s pomerne veľkou intenzitou (najvýraznejšie vari na Valnom zhromaždení FISP, kde sa v dôsledku iniciatívy neamerických delegátov, najmä ázijských a afrických, dosť radikálne menili stanovy a pomerné zastúpenie vo Výkonnom výbore na úkor Američanov). Týmito otázkami sú: globalizácia a jej vplyv na filozofiu, multikulturalizmus a kultúrna diverzita, kultúrny imperializmus a kultúrne vojny. Kongres v tomto zmysle vytvoril priestor pre mnohé menšinové filozofické iniciatívy a filozofi (aj americkí) sa ukázali ako skutočne tolerantní, pluralistickí a uznávajúci vyššie hodnoty, než je boj o mocenské pozície. Americkí organizátori pochopiteľne využili priestor kongresu najmä na prezentáciu kvalít súčasnej americkej filozofie, ktorej predstavitelia mali hlavné slovo na všetkých zasadnutiach či panelových diskusiách. To však zrejme vyplýva nielen z toho, že boli doma, ale z faktickej váhy súčasnej americkej filozofie. Ani u Američanov doma však zrejme nie je všetko v poriadku, pretože napr. Harvardova univerzita a MIT, ktoré sú súčasťou tzv. väčšieho Bostonu a od dejiska kongresu ich oddeľovala len rieka Charles a ktorých oddelenia filozofie hrajú nepochybne centrálnu úlohu v americkom filozofickom živote, nefigurovali ani medzi inštitucionálnymi sponzormi (ako ostatné bostonské a massachusettské univerzity), ale ani ich "hviezdy" ako H. Putnam či R. Nozick sa na kongrese nezúčastnili.

Pokúsme sa na záver zhrnúť niektoré myšlienkové motívy, ktoré bostonský kongres priniesol.

1. Relevantnosť filozofického uvažovania pre život. Ako sme už naznačili, väčšina vystúpení zdôrazňovala, že filozofia tu nie je len pre filozofov, že filozofia musí nájsť spôsob, ako sa stať relevantnou pre každodenný život spoločenstva, teda musí hľadať spôsob, ako osloviť človeka bez špeciálneho filozofického vzdelania. Tento

myšlienkový motív podnietila zrejme hlavná téma kongresu - išlo predsa o filozofiu ako vychovávateľku ľudstva -, nepochybne má však svoje korene aj v súčasnom hnutí neo-pragmatizmu, ktorý začína presahovať hranice americkej filozofie. Zároveň tento motív odráža všeobecnú nespokojnosť so súčasným postavením filozofie a vyjadruje nevyhnutnosť reformulovať jej miesto v rýchlo a chaoticky sa meniacom svete. Viacerí rečníci zdôraznili nevyhnutnosť prítomnosti filozofie v pedagogickom procese (vzťah "učiteľ-študent" je predsa stále ešte základným vzťahom, v rámci ktorého filozofia existuje), ako aj nevyhnutnosť presadiť filozofiu vo verejnom živote a v médiách. To však bude možné iba vtedy, keď sa filozofia dokáže zbaviť svojho žargónu a hovoriť tak, aby boli zaujímaví a zrozumiteľní aj pre nefilozofov. Súčasťou tohto úsilia vrátiť filozofii postavenie "strážcu hodnôt" boli i časté výhrady voči spôsobu, akým sa filozofia pestuje na univerzitách (išlo prevažne o americké univerzity). Bolo počuť sťažnosti na heslo "Publish or perish", kvôli ktorému filozofi ako autori zanedbávajú svoje poslanie učiteľa. Je to čosi ako "novo-sokratovský" obrat (mimochodom, výrazný aj v spomínanom hnutí filozofického poradenstva, ktoré sa snaží vstupovať do súkromných až intímnych sfér života človeka), pretože zatiaľ by Sokrates ešte profesúru na Bostonskej univerzite nedostal. Zazneli tu aj výhrady na adresu "imperatívu originalnosti" a "samoučelnosti analýz", ktoré vedú k ezoterickosti, nezrozumiteľnosti a k písaniu len pre zasvätených. (Musíme však poznamenať, že tieto výhrady treba vidieť v kontexte americkej akademickej filozofie, pretože naša filozofia je predsa len v inej situácii, rieši iné úlohy a problémy, takže podpísať sa pod ne by tu znamenalo skôr obhajobu tých, ktorí sa riadia heslom "Lenivosť cti netráfi".)

2. Antirelativizmus. Relativizmus sa spája s pluralizmom a ako sme naznačili v úvode, považuje sa za jednu z charakteristík súčasnej filozofie. Snaha o relevantnosť sa však zatiaľ nie celkom dobre zlučuje s týmto pluralizmom (Wittgensteinove "formy života" sa v uvažovaní mnohých filozofov ešte zrejme nestali bazálnym konceptom a pre ďalších sú neprijateľné). Podľa priebehu diskusií väčšina účastníkov kongresu nerozlišovala medzi pluralizmom a relativizmom a vystúpenia ich zástancov sa stretali s výhradami, často s prudkými odmietnutiami a rozhodným poukazovaním najmä na praktické dôsledky teoretického nihilizmu. Relativizmus sa dosť často vyhlasoval za spôsob legitimizácie zla a za ideálne teoretické krytie rasizmu či dokonca apartheidu. Preto v známom spore modernity a postmodernity vyznel kongres dosť modernisticky, napokon aj jeho hlavná téma bola formulovaná osvietencky, ba až klasicky.

3. Decentrácia Západu a posun ku "globálnej filozofii". Ďalší myšlienkový motív, ktorý sme naznačili ako motív prelínajúci sa celým kongresom, bolo vysoká aktivita ázijských, juhoamerických, ba aj afrických účastníkov. Pikantnosťou bolo, že viacerí z nich už boli naturalizovanými Američanmi či hosťujúcimi profesormi na univerzitách v USA, paradigmaticky napr. J. Mohanty ako predstaviteľ fenomenológie a zároveň významný predstaviteľ súčasného indického myslenia alebo S. H. Nasr ako predstaviteľ arabskej filozofie a i. Výdatne im sekundovali nebelošskí filozofi USA (C. West, L. Outlaw) a títo všetci prispeli k silnejúcemu hlasu, podľa ktorého problémy, ktoré trápia Západných filozofov (analytická tradícia verzus kontinentálna tradícia) sa

týkajú len päťiny svetovej filozofie; svetová (čítaj: Západná) filozofia zatiaľ "zabúdala" na "zvyšok sveta", t.j. na celú východnú i južnú pologuľu na filozofickom glóbose. Kongres akoby sa stal oficiálnym fórom, od ktorého sa už dejiny svetovej filozofie budú písať inak a obe myšlienkové tradície, Západná i Východná, sa budú celkom samozrejme brať ako rovnocenné, ba podľa niektorých sa ani tak zásadne neodlišujú, ako sa doposiaľ myslelo. Na tejto báze sa formuloval nový koncept "globálnej filozofie" (Mohanty, Nasr). Treba sa navzájom poznávať a je dosť možné, že niekto navrhne, aby na ďalšom svetovom kongrese v r. 2003 v Turecku bola oficiálnym rokovacím jazykom napr. čínština.

4. Zmierenie analytickej a kontinentálnej filozofie. Na kongrese došlo ešte k jednému zmiereniu: medzi anglo-americkou a európskou kontinentálnou filozofiou. Hlavným fórom tohto zmierenia bolo sympóziu o vzťahu týchto dvoch myšlienkových tradícií (medzi účastníkmi boli napr. K.-O. Apel, R. Brandom, D. Moran, T. Williamson, S. Rosen). Poukazovalo sa tu na to, že východiskové motívy oboch tradícií sú veľmi príbuzné (Bolzano, Brentano, Husserl). Poukazovalo sa aj na to, že Wittgenstein vlastne patrí k oboch tradíciám. Potom sa diskusia presunula k dejinám filozofie a účastníci ukazovali, ako si analytická filozofia postupne osvojovala tieto dejiny. Na začiatku bol jej tematický záber určený Humom, neskôr témy pre analytických filozofov zadával Kant (vd'aka vplyvu prác P. Strawsona) a dnes je na programe Hegel (vd'aka Brandonovi a Rosenovi). Vzniká dojem, že u Hegela ide znova o pokus syntetizovať to, čo bez a mimo Hegela vyzerá beznádejne rozdelené (mimochodom, na americkom knižnom trhu sa predáva 7 rôznych komentárov k *Fenomenológii ducha*).

5. Reštitúcia náboženstva a umenia ako hlavných partnerov filozofie na úkor vedy i politiky. Hoci radikálni postmodernisti a ani predstavitelia hnutia New Age (ktoré sa napr. v jednom z amerických komiksových úvodov do filozofie spolu s postmodernou a filozofiou jazyka prezentuje celkom vážne ako jedna z alternatív v súčasnej filozofii) na kongrese nevystupovali, prekvapujúco veľa sympózií bolo venovaných priamo analýze náboženstva, resp. nepriamo hovorilo o vzťahu filozofie a náboženstva, a to náboženstva v odkonfesionalizovanej podobe. Zásluhu na tom majú nepochybne znova nielen východné, ale aj židovské alebo arabské myšlienkové prúdy, ktorých hlasy tu zazneli a pre ktoré neexistuje a ani nikdy neexistovala priepasť medzi filozofiou a náboženstvom. Podobné (magické) motívy zazneli aj na niektorých sekciách venovaných americkej filozofii (napr. na zasadnutí Santayanovej spoločnosti).

* * *

Svetový filozofický kongres v Bostone chcel byť aj akýmsi pokusom nahliadnuť, aká bude tvár, podoba filozofie v nasledujúcom, 21. storočí. Filozofi sa sami utvrdzovali v tom, že filozofia je a bude aj naďalej veľmi zaujímavou, ba užitočnou intelektuálnou aktivitou, nezaznela tu žiadna veľká skepsa v súvislosti s možnosťami či budúcnosťou filozofie. Prevládla viera a istota, že pre filozofov je tu dosť práce a že oni sami majú čo ľuďstvu povedať. Naznačili sa niektoré smery transformácie a budúceho vývoja filozofie, ale neboli to smery radikálne; naopak, rovnako (ak nie viac) sa poukazovalo na rozličné návraty späť - takže v nasledujúcom storočí bude filozofia možno znova v znamení Sokrata...

Doc. PhDr. František Novosád, CSc.

Filozofický ústav SAV

Klemensova 19

813 64 Bratislava

SR

PhDr. Emil Višňovský, CSc.

Kabinet výskumu sociálnej

a biologickej komunikácie SAV

Dúbravská cesta 9

813 64 Bratislava

SR